UDK 338.48:39:001.895(575.1)

O‘ZBEKISTONDA MADANIY TURIZM VA ETNOTURIZMNING INNOVATSION RIVOJLANISh TENDENSIYALARI VA ILMIY ASOSLARI

Xolbekova O‘g‘iloy Turayevna – *tayanch doktorant*
xolbekovaogiloy00@gmail.com
Ravshanov Aliqul Xudoyberdiyevich – *geografiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent*
ravshanov1407@mail.ru
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

INNOVATIVE DEVELOPMENT TRENDS AND SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF CULTURAL TOURISM AND ETHNOTOURISM IN UZBEKISTAN

Холбекова Угилой Тураевна – *базовый докторант*
Равшанов Аликул Худойбердиевич – *доктор философии по географическим наукам*
Самаркандский государственный университет имени Шарафа Рашидова

ТЕНДЕНЦИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ И НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА И ЭТНОТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

Kholbekova Ugiloy Turayevna – *basic doctoral student*
Ravshanov Alikul Khudoyberdievich – *Doctor of Philosophy in Geographical Sciences*
Samarkand state university named after Sharof Rashidov

Tayanch so‘zlar: madaniy turizm, madaniy turizm bosqichlari , etnoturizm, Grand Tour, madaniy meros, Omonxona, Buyuk ipak yoli,SWOT tahlili.

Rezyume. Maqolada madaniy turizmning ilmiy mohiyati, unga berilgan ta’riflar keng qamrovli tarzda tahlil etiladi. Mazkur tadqiqotda O‘zbekistonda madaniy turizmning rivojlanish tarixi uch bosqichga ajratilgan holda ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari, SWOT tahlil hamda konseptual modeli metodlari yordamida mamlakatda madaniy turizm va etnoturizmni yanada rivojlantirishga ta’sir etuvchi kuchli va zaif tomonlar, mavjud imkoniyatlar hamda potentsial tahdidlar sistematik ravishda aniqlanadi va baholanadi.

Ключевые слова: культурный туризм, этапы развития культурного туризма, этнотуризм, Grand Tour, Omonxona, культурное наследие, SWOT-анализ.

Резюме. В статье всесторонне анализируются научная сущность культурного туризма и существующие подходы к его определению. В исследовании история развития культурного туризма в Узбекистане рассматривается с выделением трёх основных этапов. Кроме того, на основе методологии SWOT-анализа систематически выявляются и оцениваются сильные и слабые стороны, существующие возможности, а также потенциальные угрозы, влияющие на дальнейшее развитие культурного туризма в стране.

Key words: cultural tourism, stages of cultural tourism development, ethnotourism, Grand Tour, cultural heritage,Omonkhona , SWOT analysis.

Summary. This article provides a comprehensive analysis of the scientific essence of cultural tourism and the various definitions attributed to this concept. The study examines the historical development of cultural tourism in Uzbekistan by dividing it into three distinct stages. Furthermore, using the SWOT analysis methodology, the research systematically identifies and evaluates the strengths and weaknesses, existing opportunities, and potential threats influencing the further development of cultural tourism in the country.

Kirish. Turizm zamonaviy global iqtisodiyotning eng jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo‘lib, har yili milliardlab odamlarning sayohat qilishga xizmat qiladi, yuz millionlab ish o‘rinlarini qo‘llab-quvvatlaydi hamda xalqaro savdo va xizmatlar bozorining rivojlanishiga muhim hissa qo‘shuvchi eng yirik tarmoqlardan biridir.

BMT Turizmi (UN Tourism) tomonidan e’lon qilingan so‘nggi Jahon Turizm Barometri ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda dunyo bo‘ylab 1,52 milliard xalqaro sayyoh qayd etilgan bo‘lib – bu 2024-yilga nisbatan qariyb 60 million kishiga ko‘pdir. Xalqaro aviaqatnovlar tarmog‘ining kengayishi hamda viza tartib-taomillarining soddalashtirilshi turizmning barqaror o‘sishiga xizmat qiluvchi asosiy omillardan biri bo‘ldi. Mintaqalar kesimida Afrika eng yuqori o‘sish ko‘rsatkichini qayd etgan bo‘lsa, Osiyo va Tinch okeani mintaqalari esa pandemiyadan keyin to‘liq tiklanish yo‘lida sezilarli natijalarga erishdi [13].

Mazkur global tendensiyalar fonida madaniy turizm alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu turizm turi zamonaviy sayyohlarni madaniy meros obyektlari, autentik tajribalar va muhit, milliy urf- odatlar va an’analar bilan yaqindan tanishishga bo‘lgan qiziqishini qondiradi. O‘zbekiston Respublikasi, o‘zining ko‘hna tarixiy shaharlari, nomoddiy madaniy merosi va Buyuk Ipak yo‘li bilan bog‘liq o‘ziga xos turistik resurslari tufayli, ushbu global tendensiyadan foydalanish uchun katta imkoniyatga ega. Shunga qaramay, O‘zbekistonda madaniy turizm va etnoturizmni rivojlanish ularning o‘zaro bog‘liqligi hamda hududiy rivojlanish xususiyatlarini kompleks baholashga bag‘ishlangan tadqiqotlar yetarli darajada emas. Mavjud ilmiy ishlarda asosan madaniy meros obyektlari, tarixiy shaharlar yoki turizm infratuzilmasi alohida yo‘nalishlarda o‘rganilgan bo‘lib, madaniy turizm va etnoturizmni yagona tizim sifatida baholash hamda ularning rivojlanish omillarini kompleks tahlil qilish masalalari yetarlicha yoritilmagan. Shu sababli ushbu tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda madaniy turizm va etnoturizmning rivojlantirishda xorij tajribalarini ilmiy tahlil qilish, baholash hamda ularni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Madaniy turizm uzoq tarixga ega bo‘lib, uning ilmiy ildizlari Grand Tour fenomeniga borib taqaladi. “Grand Tour” atamasi birinchi marta ingliz ruhoniysi va sayohat yozuvchisi Richard Lassels tomonidan 1670-yilda nashr etilgan *"The Voyage of Italy*" asarida qo‘llanilgan [1]. XVII-XIX asrlarda Yevropa aristokratiyasi o‘rtasida keng tarqalgan bu ta’limiy-madaniy sayohat shakli zamonaviy madaniy turizmning shakllanishida muhim rol o‘ynagan va uning tarixiy asosi sifatida e’tirof etiladi.

Ilmiy manbalarda madaniy turizmga berilgan ta’riflar keng xilma-xillikka ega. BMT Turizm Bosh Assambleyasining 22-sessiyasida (2017) qabul qilingan rasmiy ta’rifga ko‘ra, madaniy turizm – «sayohat yo‘nalishidagi moddiy va nomoddiy madaniy diqqatga sazovor joylar-mahsulotlarni o‘rganish, kashf etish, boshdan kechirish va iste’mol qilishdan iborat bo‘lgan turizm faoliyati turi» deb ta’rif berib o‘tgan [14].

1-jadval. Madaniy turizmga oid ta'riflar (Adabiyotlar tahlili asosida muallif tomonidan tuzilgan)

Ta'rif	Muallif
Madaniy turizm – bu estetik, intellektual, hissiy yoki psixologik xarakterga ega yangi va chuqur madaniy tajribalarni izlash yoki ularda faol ishtirok etishga asoslangan maxsus qiziqish turizmi shaklidir [7].	Reisinger, Y. (1994).
Madaniy turizm nafaqat madaniy o‘tmish va tarixiy mahsulotni iste'mol qilishni, balki xalq yoki mintaqaning zamonaviy madaniy turmush tarzini ham qamrab oladi. Shu sababli madaniy turizm meros turizmi va san'at turizmini o‘z ichiga oluvchi keng tushuncha sifatida talqin etiladi [8].	Richards, G. (Ed.). (2001).
Madaniy turizm – bu maxsus qiziqish uyg'otuvchi sayohat turi bo‘lib, mezbon mamlakat madaniyati – moddiy (san'at, musiqa, hunarmandchilik) va nomoddiy (mehmondo‘stlik, urf-odatlar, tarix, din) elementlari – sayyohlarni jalb qilishning asosiy omili hisoblanadi.	Reisinger, Y. (2011).
Turizmning bir turi bo‘lib, u ma'lum bir hududning madaniy meros aktivlariga tayanadi va ularni sayyohlar tomonidan iste'mol qilinishi mumkin bo‘lgan turistik mahsulotlarga aylantiradi[2].	McKercher B., & du Cros H. (2015)
Madaniy turizm: meros, san’at va jamoalar madaniyati bilan passiv, faol va interaktiv munosabat bo‘lib, bunda tashrif buyuruvchi ta’limiy, ijodiy va/yoki ko‘ngilochar xarak-terga ega yangi tajribalarga ega bo‘ladi [10].	Smith M.K. (2016).

Yuqorida keltirilgan ta’riflarning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, madaniy turizmning barcha jihatlarini to‘liq qamrab oladigan yagona va universal ta’rifni shakllantirish juda murakkab masala hisoblanadi. Buning asosiy sababi – madaniyat tushunchasining mazmuni va qamrovi vaqt o‘tishi bilan kengayib va boyib borishi, shuningdek turli olimlarning madaniy turizmning turli aspektlariga – meros, san’at, etnik madaniyat, gastronomiya, diniy va ziyorat kabi yo‘nalishlarga alohida e’tibor qaratishidir.

So‘nggi o‘n yilliklarda madaniy merosni saqlashga bag‘ishlangan xalqaro tashkilotlarga a’zolik sezilarli darajada o‘sdi. Bu tendensiya, bir tomondan, iqtisodiy rivojlangan mamlakatlardagi demografik o‘zgarishlar – aholining qarishi – bilan, ikkinchi tomondan, nostalgiya va o‘tmishga bo‘lgan qiziqishning kuchayishi bilan izohlanadi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot madaniy turizmning ilmiy mohiyatini ochib berishga hamda O‘zbekistondagi rivojlanish holatini baholashga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi:

– Adabiyotlarni tizimli tahlil qilish: madaniy turizmga oid xalqaro va mahalliy ilmiy manbalarda keltirilgan ta’riflar, nazariy yondashuvlar hamda empirik tadqiqotlar qiyosiy tahlil asosida o‘rganildi.

– Normativ-huquqiy hujjatlarni o‘rganish: O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasiga oid qonunlari, farmonlari, qarorlari va davlat dasturlari tahlil qilindi.

– Tarixiy-davrlashtirish usuli: O‘zbekistonda madaniy turizmning rivojlanish tarixi ketma-ket uch bosqichga ajratilib, har bir bosqichning o‘ziga xos xususiyatlari aniqlandi.

– SWOT tahlili: O‘zbekistondagi madaniy turizm salohiyatini baholash maqsadida uning kuchli va zaif tomonlar, mavjud imkoniyatlar hamda potensial tahdidlarni aniqlandi.

– Konseptual model: Bunda tarixiy-madaniy resurslar, etnomadaniy resurlar, turizm infratuzilmasi, davlat siyosati va institutsional qo‘llab-quvvatlash, innovatsiyalar va raqamli texnologiyalar birgalikda O‘zbekistonda madaniy turizmni rivojlanish darajasini yanada oshirish imkoniyati aniqlandi.

Tadqiqot jarayonida O‘zbekistonning boy madaniy turistik salohiyatini har tomonlama o‘rganish maqsadida xalqaro tashkilotlar, jumladan YuNESKO va BMT Turizmi (UN Tourism) materiallari, mahalliy olimlarning dissertatsiya ishlari, ilmiy maqolalar hamda davlat statistik ma’lumotlaridan keng foydalanildi [11,12,13,7,4].

Natijalar va tahlil. UN Tourism (sobiq UNWTO) ning Ipak yo‘li dasturi doirasida 2018-yil may oyida O‘zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi mutaxassislari uchun Ipak yo‘li turizmi bo‘yicha tadqiqot-trening muvaffaqiyatli o‘tkazildi [5]. 2018-yildan boshlab O‘zbekistonning Buyuk Ipak yo‘li bo‘yicha boy madaniy-turistik salohiyatini o‘rganish va uni xalqaro miqyosda targ‘ib etishga qaratilgan bir qator xalqaro tadqiqot dasturlari amalga oshirildi. Ushbu dasturlar mahalliy va xorijiy olimlar, shuningdek, talabalar o‘rtasida ilmiy hamkorlikni rivojlantirish hamda qo‘shma ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoni bilan 2019-2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasida Turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlanadi [6]. Mazkur konsepsiya doirasida Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz va Termiz kabi tarixiy shaharlarda madaniy meros obyektlarini restavratsiya qilish, muzeylarni modernizatsiya qilish va turistik marshrutlarni kengaytirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda [11].

2020-yillarda qishloq va etnoturizmni rivojlantirish maqsadida etnik madaniyati yaxshi saqlanib qolgan Boysun, Omonxona, Sentob va Hayot kabi qishloqlar turistik hududlar sifatida rivojlantirildi. Ayniqsa, Surxondaryo viloyatidagi Boysun va Omonxona qishloqlarining etnomadaniy merosi xalqaro miqyosda e’tirof etildi. 2025-yilda Omonxona qishlog‘i UN Tourismning “ Best Tourism Villages” (“eng yaxshi turizm

qishloqlari”) dasturiga kiritildi. Mazkur tanlovda Afrika, Amerika, Osiyo va Yevropaning 65 mamlakatidan 270 dan ortiq nomzodlar ishtirok etgan bo‘lib, Omonxona “Eng yaxshi turizm qishloqlari” loyihasida yetakchi o‘rinlardan birini egalladi [12]. Tog‘li hududda joylashgan Omonxona o‘zining noyob tabiiy landshafti, shifobaxsh chashmalari, tarixiy yodgorliklari, boy nomoddiy madaniy merosi va mehmondo‘st mahalliy aholisi tufayli respublika va xalqaro miqyosda tobora mashhur bo‘lib bormoqda.

O‘zbekistonda madaniy turizmning rivojlanish bosqichlari

Bosqich	Davr	Asosiy xususiyatlar	Muhim yutuqlar
I-bosqich Etnografik va o‘lkashunoslik tadqiqotlar	1980-1991 (Sovet davri)	Rus va sovet etnograflar tomonidan ekspeditsiyalar An’analar, urf-odatlar, hunarmandchilik o‘rganildi. Etnik guruhlar tasniflanib, ilmiy materiallar toplandi	Birinchi institutsional tashkil etilgan tadqiqot davri sifatida baholandi. Tizimli etnografik ma'lumotlar bazasi yaratildi.
II-bosqich Mutaqillikdan keyin rivojlanish davri	1991-2016 (Mustaqillik davri)	Milliy qadriyatlar va merosni qayta tiklash boshlandi. Etnik madaniyat, milliy bayramlar, xalq san’ati o‘rganildi. Etnomadaniy turizmning milliy modeli shakllandi. Xorijiy hamkorlik o‘rnatildi.	1992: «O‘zbekturizm» yo‘nalish sifatida tan olindi. 1993: UNWTO a’zoligi 1994: Samarqand, 1999: Xiva, 2002: Buxoro deklaratsiyalari Buxoro, Samarqand, Xiva UNESCO ro‘yxatiga kiritildi.1999: «Turizm to‘g‘risida»
III-bosqich Zamonaviy madaniy turizm	2017-hozir (Yangi islohatlar davri)	Davlat siyosati va ilmiy tadqiqotlar birlashtirildi. Madaniy turizm ilmiy yo'nalish sifatida tan olindi. Etnoturizm amaliy loyihalar orqali rivojlandi.	Turizm sohasida jadal islohotlar amalga oshirildi. Xalqaro hamkorlik kengaydi Akademik tadqiqotlar instituttsional ko'rinish kasb etdi

O‘zbekiston Respublikasida madaniy turizmni yanada rivojlantirish istiqbollarini to‘liq baholash maqsadida SWOT tahlili metodologiyasi qo‘llanildi. Ushbu tahlil madaniy turizm sohasining raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan strategik qarorlar qabul qilishda muhim asos vazifasini bajaradi.

2-jadval. O‘zbekistonda madaniy turizmni rivojlantirishga doir SWOT tahlili

Kuchli tomonlar (Strengths)	**Zaif tomonlar (Weaknesses)**
–O‘zbekistonda boy tarixiy-madaniy merosning mavjudligi va tarixiy-me'moriy yodgorliklarning hozirgi kungacha yaxshi saqlanganligi. –Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabz kabi jahon sivilizatsiyasi tarixida muhim o‘rin tutgan qadimiy shaharlarning mavjudligi. –YuNESKO Jahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan ko‘plab obidalrning mavjudligi bu esa mamlakatning turistik jozibadorligini oshirishi. –Boy milliy an'analar, urf-odatlar, xalq og'zaki ijodi va hunarmandchilik maktablarining respublika viloyatlarida yaxshi saqlanib qolinganligi va xalqaro madaniy festivallar (Navro‘z, Sharq taronalari, Boysun Bahori, Bakhshi Art Festival, International Handicrafts Festival, Silk and Spices Festival) ning muntazam tashkil etilishi. –Davlat tomonidan turizmni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan tizimli islohotlar amalga oshirilishi. –7 300 dan madaniy meros obyektlarining mavjudligi hamda ularning ayrimlari YuNESKO Jahon merosi ro‘yxatiga keritilganligi.	–Ayrim hududlarda – ayniqsa Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida turistik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi. –Transport-logistika xizmatlari sifati va turar joy imkoniyatlarining (mehmonxonalar, yurt lagerlari, oilaviy mehmon uylari) viloyatlar o‘rtasida sezilarli farqlanishi. –Taqdim etilayotgan madaniy turizm mahsulotlarining ko‘pincha an’anaviy ekskursiya xizmatlari doirasidan chiqmasligi. –Tarixiy va madaniy obyektlarda zamonaviy talqin vositalari, raqamli axborot texnologiyalari va interaktiv xizmatlarning etarli darajada joriy etilmaganligi. –Malakali gidlar, xorijiy tillarni puxta biladigan mutaxassislar va madaniy turizm menejment kadrlarining yetishmasligi. –Turistik oqimning asosan yirik tarixiy shaharlarda to‘planib qolishi natijasida yuzaga kelayotgan hududlararo nomutanosiblik mavjudligi.
Imkoniyatlar (Opportunities)	**Tahdidlar (Threats)**
–Jahon turizm bozorida madaniy meros, etnik qadriyatlar, autentik tajribalar va nostalgiya-turizmiga bo‘lgan talabning yildan-yilga o‘sib borishi. –Madaniy turizmni etnoturizm, gastronomik turizm, ekoturizm, ziyorat turizmi va kreativ turizm yo‘nalishlari bilan integratsiyalashtirish orqali	–Madaniy turizmning jadal rivojlanishi natijasida tarixiy va madaniy meros obyektlariga ortiqcha antropogen bosimning kuchayishi xavfining mavjudligi. –Turistik markazlar va shaharlar atrofidagi ekologik holat yomonlashuvining me’moriy yodgorliklar va aholi salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi.

turistik mahsulotlar portfelini kengaytirish imkoniyati. –Raqamli texnologiyalar, virtual ekskursiyalar, mobil ilovalar va elektron platformalar orqali madaniy meros obyektlarini xalqaro auditoriyaga tanitish imkoniyatlarining mavjudligi. –Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan hamkorlikda transchegaraviy turistik marshrutlarni shakllantirish va Buyuk Ipak yo‘li konsepsiyasi asosida yagona turistik makon tashkil etish. –Xorijiy investitsiyalarni jalb etish va davlat--xususiy sheriklik mexanizmlarini keng qo‘llash orqali sohaning iqtisodiy samaradorligini oshirish.	–Iqlim o‘zgarishi, qurg‘oqchilik, sel toshqinlari kabi tabiiy omillarning madaniy meros obyektlarining fizik holatiga tahdid solishi. –Xalqaro turizm bozorida raqobatning kuchayishi, global iqtisodiy beqarorlik, transport xarajatlarining oshishi va geosiyosiy omillarning turistlar oqimiga salbiy ta'siri mavjudligi. –Madaniy merosdan noto‘g‘ri foydalanish yoki uni haddan tashqari tijoratlashtirish natijasida uning autentikligi yo‘qolishi va mahalliy jamoa manfaatlarining hisobga olinmasligi asosiy xavf-xatar hisoblanadi.

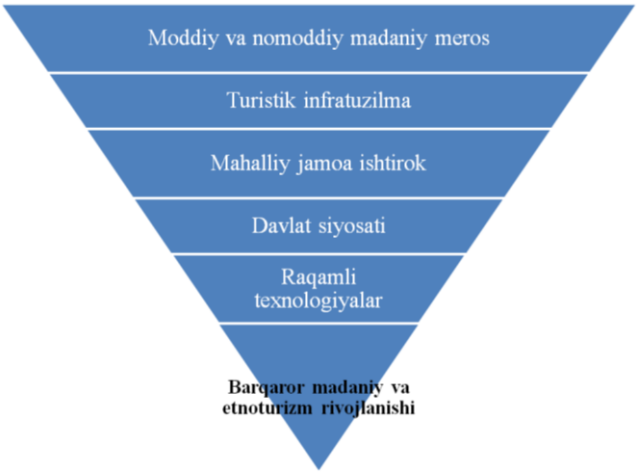
SWOT tahlilining natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston madaniy turizmni rivojlantirish uchun boy tarixiy-madaniy meros, qulay geografik joylashuv va rang-barang etnomadaniy resurslarga ega. Shu bilan birga, infratuzilma rivojlanishidagi hududlararo nomutanosiblik, malakali kadrlar etishmasligi va turistik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi asosiy muammolar sifatida aniqlandi. Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, xalqaro hamkorlik imkoniyatlaridan to‘liq foydalanish, shuningdek madaniy turizmni etnoturizm, gastronomik turizm va kreativ turizm kabi yo‘nalishlar bilan integratsiyalash O‘zbekistonning xalqaro turizm bozoridagi raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

So‘nggi yillarda madaniy turizm konsepsiyasi an’anaviy tarixiy yodgorliklarni tomosha qilish modelidan tajriba va kreativ turizm modeliga o‘tmoqda. Greg Richards (2021) ta‘kidlashicha, zamonaviy madaniy turist endilikda faqat muzey va tarixiy obidalarni ziyorat qilish bilan cheklanmay, balki etnoturizmga bo‘lgan qiziqish ortadi [9]. Ular mahalliy aholi turmush tarzi, festivallar, hunarmandchilik, gastronomiya hamda kundalik madaniy hayotda faol ishtirok etishga intiladi. Shu sababli madaniy turizm va etnoturizm rivojlanishi tarixiy meros resurslarining mavjudligidan tashqari, kreativ industriya va mahalliy hamjamiyat ishtiroki bilan ham belgilanadi.

OECD tadqiqotlarida ham madaniy turizmni rivojlantirishda madaniyat va kreativ iqtisodiyot o‘rtasidagi integratsiya strategik ahamiyatga egaligi qayd etilgan. Hisobotda Avstriya, Italiya, Yaponiya, Janubiy Koreya va Yangi Zelandiya tajribasi asosida gastronomiya, festival turizmi, dizayn, zamonaviy san’at va ijodiy faoliyatni turizm mahsulotiga integratsiya qilish turistlarning hududda bo‘lish davomiyligini uzaytirishi, mahalliy iqtisodiyotga qo‘shimcha qiymat yaratishi hamda hududlarning xalqaro raqobatbardoshligini oshirishi ko‘rsatilgan [3].

Mazkur xalqaro tajribalar bilan qiyoslaganda, O‘zbekistonda madaniy turizmni va etnoturizmni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, asosan, tarixiy-madaniy meros obyektlarini restavratsiya qilish, turistik infratuzilmani rivojlantirish hamda mamlakatning xalqaro turistik imijini mustahkamlashga qaratilgan. Biroq Richards (2021) va OECD tavsiyalaridan kelib chiqib aytish mumkinki, kelgusida madaniy turizm va etnoturizmni yanada rivojlantirish uchun mahalliy jamoalarni turizm mahsulotlarini yaratish jarayoniga keng jalb etish, kreativ turizm elementlarini rivojlantirish hamda raqamli texnologiyalar asosida madaniy merosni talqin qilish yo‘nalishlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu yondashuv O‘zbekistonning xalqaro turizm bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Madaniy turizm va etnoturizmni barqaror rivojlantirishning konseptual modeli

Yana bir muhim model barqaror madaniy va etnoturizmni rivojlantirishning konseptual modeli moddiy va nomoddiy madaniy meros resurslari, turistik infratuzilma, mahalliy jamoa ishtiroki, davlat siyosati hamda raqamli texnologiyalarning o‘zaro integratsiyalashuvi asosida hududning turistik jozibadorligini oshirish va barqaror madaniy hamda etnoturizm rivojlanishini ta’minlash mexanizmini ifodalaydi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari O‘zbekistondagi madaniy turizm va etnoturizm rivojlanishining uch bosqichga bo‘linishi va har bir bosqichning o‘ziga xos institutsional, siyosiy va ilmiy xususiyatlarini aniq ko‘rsatib beradi. Birinchi bosqichda (1980–1991) asosan sovet etnografiya maktabining metodologiyasiga tayanilgan. Bu tarixiy bosqichda madaniy turizm termini amaliy va ilmiy adabiyotlarda hali qo‘llanilmagan. Biroq uning ilmiy asoslari ancha oldin shakillangan. Ushbu davrning eng muhim yutuqlaridan biri shundaki, olib borilgan geografik, tarix, etnografik hamda etnologik tadqiqotlar natijasida xalqning urf-odatlari, marosimlari, milliy kiyimlari, hunarmandchiligi, uy-joy madaniyati va etnik tarkibi haqida ko‘plab qiziqarli ma’lumotlar to‘plandi.

Mustaqillikdan keyingi davrda (1991-2016-yillar oralig‘ida) madaniy turizm hamda etnoturizm tushunchasi keng jamoatchilik orasida ommalashmagan, shuningdek, ilmiy adabiyotlarda ham u mustaqil tadqiqot yo‘nalishi sifatida yetarlicha yoritib berilmagan. Ushbu davrda milliy madaniy identifikatsiyani mustahkamlash va xalqaro turizm tashkilotlari bilan hamkorlik asosiy yo‘nalishga aylandi. Dastlabki yillardanoq milliy qadriyatlar, xalq bayramlari hamda urf-odatlar qayta tiklandi, madaniy meros obyektlar rekonstruksiya qilindi.

Uchinchi bosqich (2017-yil)dan hozirgi kungacha bo‘lgan davr. Ushbu bosqichda davlat siyosatining faollashuvi va madaniy turizm yo‘nalishidagi ilmiy tadqiqotlarning sezilarli darajada kuchayishi bilan xarakterlanadi. Bu davrga kelib O‘zbekistonda madaniy turizm va etnoturizmni rivojlantirishga doir ko‘plab tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Xususan, O.Umarov O‘zbekistonda madaniy turizm istiqbollari, V.Abirov Boysun etnomadaniy merosi, T.Safarova etnomadaniy turizmning falsafiy va nazariy asoslari, M.Turdiyev Yangi O‘zbekistonda etnoturizm islohatlari, A.Doniyorov Boysun, Rishton, Chust va yangiqo‘rg‘onda etnoturizmga bag‘ishlangan ko‘plab tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, madaniy turizm nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki madaniy identitetni saqlash va kuchaytirish, mahalliy jamoa faolligini oshirish hamda hududlararo nomutanosiblikni kamaytirish vositasi hamdir. Biroq madaniy merosni haddan tashqari tijoratlashtirish va autentiklikning yo‘qolishi xavfi barcha rivojlanayotgan madaniy turizm manzillarida duch kelinadigan dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda.

Surxondaryo viloyatining, jumladan Boysun va Omonxona kabi qishloqlarning, xalqaro miqyosda e’tirof etilishi O‘zbekistonda madaniy va etnik turizm resurslari nafaqat yirik tarixiy shaharlarda, balki chekka hududlarda ham muhim salohiyatga ega ekanligini isbot etadi. Keyingi tadqiqotlarda Surxondaryo viloyatida etnomadaniy turizmni tashkil etishning geografik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish va mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqish rejalashtirildi.

Xulosa. So‘nggi yillarda Hukumat islohotlari bilan YuNESKO hamkorligining sinergiyasi O‘zbekistonda madaniy turizm va etnoturizmni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi va mintaqaning xalqaro turistik jozibadorligini sezilarli darajada oshirdi. SWOT tahlili esa sohaning boy tabiiy-madaniy resurslarga tayanishi bilan birga infratuzilma va kadrlar tayyorlash sohasidagi tizimli kamchiliklarni bartaraf etish zarurligini ko‘rsatib bermoqda. Raqamli texnologiyalarning madaniy turizm faoliyatiga integratsiyasi kelajakda soha rivojini yangi strategik bosqichga ko‘taruvchi omil sifatida baholanadi. O‘zbekiston esa Buyuk Ipak yo‘li bo‘ylab joylashgan madaniy meros markaziy davlati sifatida qo‘shni mamlakatlar bilan transchegaraviy turistik marshrutlar doirasida xalqaro hamkorlikni kuchaytirish uchun yuksak salohiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, madaniy turizm tarixiy-madaniy meros, noyob etnografik an’analar va faol davlat siyosatining uyg‘unligi asosida shakllanadi.

Adabiyotlar

1. Lassels R. The voyage of Italy, or, A compleat journey through Italy: In two parts, with the characters of the people, and the description of the chief towns, churches, monasteries, tombs, libraries, palaces, villas, gardens, pictures, statues, and antiquities: As also of the interest, government, riches, force, &c. of all the princes, with instructions concerning travel. – Paris: Vincent du Moutier; – London: John Starkey, 1670.
2. McKercher B., du Cros H. Cultural tourism (2nd ed.). – Routledge, 2015.
3. OECD. Maximising synergies between tourism and cultural and creative sectors: Discussion paper for the G20 Tourism Working Group. OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers, 2022, № 12. OECD Publishing.
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Turizm sohasining asosiy ko‘rsatkichlari: 2025-yil yanvar-dekabr. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi, 2025.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 28-iyundagi «Ipak yo‘li» turizm xalqaro universitetini tashkil etish to‘g‘risida»gi PQ-3815-son Qarori.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi «O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PF-5611-son Farmoni.
7. Reisinger Y. Tourist–host contact as a part of cultural tourism. // World Leisure & Recreation, 1994, 36(2). – P. 24-28.
8. Richards G. (Ed.). Cultural attractions and European tourism. // CABI Publishing, 2001.
9. Richards G. The changing contexts of cultural tourism. In G. Richards (Ed.), Rethinking cultural tourism. Edward Elgar Publishing, 2021. – P. 49-86.
10. Smith M. K. Issues in cultural tourism studies (3rd ed.). – Routledge, 2016.
11. UNESCO. (n.d.). Silk Roads Heritage Corridors in Central Asia. UNESCO.
12. UN Tourism. Omonkhona Village included in UN Tourism tourism villages development programme. Tourism Committee of the Republic of Uzbekistan, 2025, 18-noyabr.
13. UN Tourism. World Tourism Barometer. // UN Tourism. 2026, January, Vol. 24, Issue 1.
14. World Tourism Organization. UNWTO tourism definitions. UNWTO, 2019.